

התקשורת החרדית 2016: בין שמרנות למודרניזציה

פרק שביעי מתוך הדוח השנתי: התקשורת בישראל 2016. סדרי יום, שימושים ומגמות

פרופ' רפי מן

גם בשנת 2016 הייתה התקשורת החרדית זירה מרכזית להתמודדות ערכית וחברתית בין ההנהגה הרבנית והפוליטית, המבקשת לשמר גישות מסורתיות שמרניות, לבין חלק מהציבור החרדי המבקש לאמץ דפוסי חיים שיש בהם יותר פתיחות לחברה הישראלית ולטכנולוגיות מתקדמות. אימוץ טכנולוגיות תקשורת חדשות הוא אחד הביטויים לתהליכים רחבים יותר שעובר המגזר החרדי, ובהם התהוותו של מעמד ביניים חרדי מודרני. החרדים המשתייכים למעמד זה מקיימים קשר רצוף והדדי עם רשות הרבים הישראלית והתרבות המערבית; לטענתם של ד"ר חיים זיכרמן וד"ר לי כהנר, החרדים המודרניים חיים בהיברידיות תרבותית, מזהים את עצמם עם הציבור החרדי אך במקביל צורכים את התרבות המערבית, ניזונים מכלי התקשורת הכללית ולא מהתקשורת החרדית, ומשתמשים באינטרנט.¹

עם זאת, לא רק חרדים המשתייכים למעמד הביניים המודרני במגזר זה שותפים להעמקת השימוש באינטרנט ובסמארטפונים בציבור החרדי. חלק ניכר ממשתמשי התקשורת החדשה במגזר הם חרדים העושים זאת במקביל לשמירה על אורח חיים חרדי מסורתי. מהפכת הטכנולוגיה והמידע העוברת על המגזר החרדי מביאה לשינוי ניכר באורחותיה של החברה החרדית ובמאפייניה,² והחששות מהמשך תהליך זה מסבירים את היקף ההתנגדות של גורמים שמרניים לחדירת התקשורת החדשה לעולם החרדי ואת עוצמתה. פרק זה מציג התפתחויות שונות בתחום התקשורת במגזר החרדי בשנה זו, בהמשך לסקירת התקשורת הדתית בישראל שפורסמה בדוח השנתי על התקשורת בישראל בשנת 2012.³

מפת התקשורת החרדית

מפת התקשורת במגזר החרדי התרחבה והתפתחה בשנים האחרונות כמעט בכל סוגי המדיה. היא כוללת ארבעה עיתונים יומיים וכן מקומונים, שבועונים, ירחונים וכן עלוני שבת. שתי תחנות רדיו, הפועלות בפיקוח הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו, משדרות לציבור החרדי - "רדיו קול חי" ו"רדיו קול ברמה". זאת לצד "רדיו מורשת" המשדר במסגרת קול ישראל לציבור הדתי והחרדי. במקביל פועלים גם עשרות אתרי אינטרנט חרדיים, שהבולטים בהם, בתחומי החדשות והאקטואליה המגזרית והכללית, הם "כיכר השבת", "בחדרי חרדים" ו-JDN "חדשות היהדות החרדית".

¹ חיים זיכרמן ולי כהנר, חרדיות מודרנית, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2012. עמ' 9. www.idi.org.il/books/5737

² לי כהנר, ניקולא יוזגוף-אורבך וארנון סופר, החרדים בישראל: מרחב, חברה קהילה, חיפה: אוניברסיטת חיפה, 2012, ע' 136.

³ ראו: פרופ' יואל כהן, התקשורת הדתית בישראל, דוח שנתי: התקשורת בישראל 2012, אריאל: המכון לחקר מדיה חדשים חברה ופוליטיקה, 2013. עמ' 82-90. <http://aunmedia.org/sites/default/files/research/mediareport2012/chapters.pdf>

במקביל נמשך השימוש גם באמצעי התקשורת הייחודיים למגזר זה, ובראשם הפאשקווילים, כרזות המודבקות על קירות ועל לוחות מודעות בערים ובשכונות חרדיות. הכרזות כוללות מסרים הלכתיים ופוליטיים, המנוסחים בדרך כלל בלשון בוטה ותוך שימוש בביטויים הלקוחים ממקורות יהודיים. כן ממשיכים לפעול "קווי הנייעס", המשדרים חדשות ומידע אקטואלי באמצעות קווי טלפון שאליהם מתקשרים מאזינים. בעבר פעלו מספר רב של "קווי הנייעס", והיה להם ביקוש רב מאוד. בשנים האחרונות עדיין יש להם על פי הערכות שונות רבבות מאזינים מדי יום, אך בניגוד לעבר השפעתם על השיח הציבורי החרדי קטנה למדי.

החשיפה לעיתונות החרדית

על פי נתוני סקר TGI במגזר החרדי, היומון החרדי-ליטאי "יתד נאמן", המשקף את עמדות מפלגת דגל התורה, זכה במהלך 2016 לחשיפה הנרחבת ביותר – 19.8% מדי יום, 50.1% לגיליונות יום ג המופצים חנם, ו-17.6% ביום ו. במקום השני "המודיע", המזוהה עם מפלגת אגודת ישראל – 17% בימי חול ו-18.3% בימי ו. אחריהם היומון "המבשר", עיתונה של סיעת שלומי אמוני ישראל באגודת ישראל ומשפחת פרוש – 11.1% בימי חול 7.7%. "הפלס", עיתון הפלג הירושלמי בציבור הליטאי בראשות הרב שמואל אוירבך – 10.4%.⁴ גורמים במגזר החרדי מעריכים כי תפוצתו של העיתון קטנה יותר, אך בגלל הקו הקיצוני שלו הוא מעורר הרבה שיח והשפעה.

השבועון המוביל בציבור החרדי הוא "משפחה", הזוכה על פי TGI לחשיפה של 21.1%. על פי הערכות שונות "משפחה" מודפס בכ-25,000 עותקים מדי שבוע.⁵ "בקהילה" זכה ב-2016 לחשיפה של 8%, "שעה טובה" – 1.8% ו"יום ליום", המזוהה עם תנועת ש"ס – 4.5%. "קטיפה", שבועון חרדי לנשים – 12.8%, "טעימות" (ירחון אוכל ובישול) – 10.3%, הירחון "זמן" – 19%. בין המקומונים החרדיים זכה ב-2016 גיליון ממוצע של רשת "מרכז העניינים – לציבור החרדי" לחשיפה של 25.3% וגיליון ממוצע של עיתוני רשת "קו – עיתונות דתית"⁶ ל-24.4%. רדיו קול חי FM 93 זכה ב-2016 לחשיפה של 30.2% ו"רדיו קול ברמה FM 92 ל-20.1%.

החשיפה לאינטרנט: "הרנסנס של הדיגיטל החרדי"

הגולשים החרדים הם חלק קטן יחסית מאוכלוסיית הגולשים בישראל, אך חלקם גדל בהתמדה, ולטענתם של אנשי תקשורת ופרסום חרדים, השנים האחרונות הן בבחינת "רנסנס של הדיגיטל החרדי" או "עידן המפץ הדיגיטלי" בציבור זה.

על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ב-2016 הגיע שיעור הגולשים באינטרנט ל-49% מכלל הציבור החרדי. זו עלייה של 4% בהשוואה לשנה הקודמת. בקרב כלל הציבור בישראל הגיע השימוש ברשת ב-2016 ל-88% מכלל האוכלוסייה. בסקר שנערך עבור איגוד האינטרנט הישראלי העריכו 90% מהנשאלים כי ההימנעות מגלישה בקרב כמחצית מהציבור החרדי נובעת בראש ובראשונה מן המגבלות הדתיות. נימוקים נוספים – מחסור באמצעי סינון אתרים, חוסר עניין באינטרנט, מיומנות נמוכה

⁴ סקר TGI ישראל למגזר החרדי – נתוני חשיפה לעיתונות במגזר ינואר דצמבר 2016. 17.3.2017.

⁵ דוד גלפרין, בראש חרדי – [נסודות הפרסום במגזר החרדי, פרסום גיל, 2015, עמ' 246.

⁶ <http://kav-itonut.co.il>

או העדר גישה למחשב. הסקר העלה עוד כי בין החרדים שגולשים באינטרנט 40% עושים זאת באמצעות המחשב והטלפון החכם, 56% מקפידים להשתמש במחשב בלבד ורק 4.6% מתחברים לאינטרנט מהסמארטפון בלבד. החרדים עושים שימוש תכליתי באינטרנט בשיעורים גבוהים יותר מהציבור הכללי: מתוך החרדים המשתמשים באינטרנט, 87% מבצעים תשלומים או מקצרים תורים באמצעות האינטרנט (לעומת 71% במגזר הכללי) ו-73% מבצעים קניות ברשת (לעומת 64% בכלל הציבור הישראלי). ההבדל הבולט ביותר בין החרדים לקבוצות האוכלוסייה האחרות הוא השימוש הנמוך ברשתות חברתיות: בין החרדים המשתמשים באינטרנט רק 24% (16% מהגברים ו-9% מהנשים) מפרסמים ומתקשרים ברשתות החברתיות, לעומת כ-70% מהציבור הכללי.⁷

סקר נוסף, שנערך על ידי מכון המחקר החרדי "סקר כהלכה" במרץ 2016 מצא שיעור גבוה יותר של שיעורי החשיפה לאינטרנט בציבור החרדי: יותר ממחצית הנשאלים (56.4%) דיווחו כי הם נחשפים לאינטרנט לעתים קרובות מאוד (34.3%) או לעתים קרובות (22.1%). רק 12.7% לא נחשפו אליו מעולם, וכעשרה אחוזים נוספים נחשפים לעתים רחוקות או רחוקות מאוד. שתי קבוצות אלה הן השוליים השמרנים של המגזר, בעוד רוב החרדים נחשפים לרשת בתדירות גבוהה.⁸

מהסקר עולה כי אין הבדלים מובהקים בין גברים לנשים בכל רמות השימוש, אך נמצאו הבדלים מובהקים בין הזרמים השונים: מניתוח הנתונים עולה כי ליטאים נחשפים יותר מהזרמים האחרים לאינטרנט, ואילו ספרדיים נחשפים פחות. החשיפה הגבוהה ביותר לאינטרנט היא במקום העבודה (53.8%), ובבית במקום השני (34.1%). השימוש בהתקנים ניידים, סמארטפון או טבאלט, היא הנמוכה ביותר. גברים גולשים יותר בהתקן נייד ובמקומות מזדמנים, ואילו נשים גולשות יותר בבית ובעבודה. להערכת עורכי הסקר, ממצאים אלה מחזקים את ההשערה שהסיבה העיקרית לשימוש באינטרנט בקרב חרדים היא צורכי הפרנסה. עם זאת ברור שהרשת משמשת גם לשימושי פנאי ולקניות באינטרנט.⁹

חדירות החשיפה של חרדים לאינטרנט

34.3%	לעיתים קרובות מאוד
22.1%	לעיתים קרובות
17.0%	מידי פעם
4.4%	לעיתים רחוקות
4.6%	לעיתים רחוקות מאוד
4.9%	פעמים בודדות בלבד נחשפתי
12.7%	לא נחשפתי לאינטרנט מעולם

מקור: "סקר כהלכה" ואתר פשקוויל

⁷ "סקר של איגוד האינטרנט הישראלי: 49% מהציבור החרדי משתמש באינטרנט, ל-21% יש טלפון חכם." אתר איגוד האינטרנט הישראלי, 11.1.2017. www.isoc.org.il/sts-data/21630

⁸ ד"ר דרור אסנת, "אז כמה חרדים גולשים באינטרנט? סקר של 'מחקר כהלכה' חושף את הנתונים." אתר פשקוויל, www.pashkevil.co.il/29718. 8.2.2017

⁹ ד"ר דרור אסנת, "אז כמה חרדים גולשים באינטרנט? סקר של 'מחקר כהלכה' חושף את הנתונים." אתר פשקוויל, www.pashkevil.co.il/29718. 8.2.2017

חלק ניכר מהשימוש באינטרנט בקרב חרדים נעשה באמצעות התכרות לחברות המפעילות סינון ומאפשרות גלישה רק לאתרים מסוימים. חברת "נתיב" מספקת, על פי פרסומי החברה, שירות אינטרנט ה"מיועד לקהל יראי השם, החסים על עיניהם וזמנם ומעוניינים לקבל שירות אינטרנט מוגן ומסונן לפי צרכיהם המיוחדים. השירות מלווה בפיקוח צמוד של ועדות רבנים, אשר מינו משגיחי כשרות".¹⁰ על חברה אחרת, "אתרוג", החטיבה החרדית מבית רימון, המספקת "רשת מקוונת חסומה ונקייה", נכתב בעיתון "יתד נאמן" כי השירות שהיא מספקת "חוסם את השער לגיהנום המקוון" ומשמש "גלגל הצלה מהצונאמי המקוון שאיים ומאיים עדיין על נפשות להביאן לעמקי פי פחתי". בכתבה מודגש כי בהוראת גדולי הדור "השימוש באינטרנט המסונן כהלכה מיועד אך רק עבור הנצרכים לו לפרנסתם ולאחר שאלת חכם".¹¹ חרדים אף משתמשים בתוכנות ייעודיות לסינון אתרים, בהן נטפרי, נטצח, K9 ועוד. ההבדלים הגדולים בין תוכנות הסינון נוגעים, בין היתר, לזהותם של הרבנים שהעניקו להן אישורים. תוכנה שזכתה לאישור רבני נחשב, יכולה בזכות זאת גם לפרסם מודעות בחלק מהיומונים החרדיים. קיימים גם הבדלים בשיטות הסינון. תוכנת הסינון "נתיב", לדוגמה, מאפשרת גלישה רק לרשימת אתרים "לבנה" שנבדקה ואושרה על ידם, ואילו תוכנות אחרות פועלות לפי "רשימה שחורה" של אתרים חסומים, אך כל יתר האתרים פתוחים לגלישה אך מסוננים כדי למנוע חשיפה לתמונות של נשים.

לצד אזהרות חריפות של רבנים בכירים בציבור החרדי מפני השימוש באינטרנט, והקמפיין הנרחב בעניין זה בפאסקווילים, בשלטי חוצות ובסטיקרים, נשמעו ב-2016 גם עמדות אחרות של רבנים בכירים. האדמו"ר מקרלין סטולין נוקט בגישה, המוגדרת בקרב חרדים כחריגה ומהפכנית, ואומר כי אין מקום לאסור באופן גורף את השימוש בטכנולוגיה, בין היתר משום שזו גזרה שאין הציבור יכול לעמוד בה. על פי עמדה שהביע בשמו רב שמעון שפיצר, יש היתר רק "לאינטרנט עם סינון חזק". הוא השווה בין נסיעה ברכב, שגם בו יש סכנות גדולות, לבין השימוש ברשת, שחייב גם הוא להיעשות תוך הקפדה מדוקדקת על כללים. לדבריו "חבל על כל האנרגיה המושקעת בשנים האחרונות במאבקים למנוע כליל את סוגי הטכנולוגיה, תמורתם היה עדיף להשקיע את כל המשאבים בשיפור סוגי הסינון, שאותם ניתן לשפר וליעל בהרבה מישורים, במטרה שהכול יתנהל על טהרת הקודש". הוא אומר כי יש לנהל הסברה מקיפה ועקבית בכל הקשור לכשלים ולסכנות בשימוש לא נכון לא רק בטלפונים ניידים אלא גם ב"אינטרנט בכללותו על שלל מכשיריו וכל צורות ההתקדמות וההתפתחות במישור זה".¹²

¹⁰ נתיב. www.enativ.com/default.aspx

¹¹ א' אברמוביץ, "טכנולוגיה נגד טכנולוגיה", יתד נאמן, 23.12.2016.

¹² www.blog.etrog.net.il/single-post/BlogEtrog-Yated

משה ויסברג, "מסמך מרתק משנה חשיבה על התמודדות חרדית באינטרנט", בחדרי חרדים, 4.12.2016. [https://](https://goo.gl/1UNZuS)

goo.gl/1UNZuS

וכן: משה ויסברג, "הדרך החדשה להתמודדות חרדית עם אינטרנט וסמארטפון: המסמך המלא", בחדרי חרדים,

<https://goo.gl/FwWlCf>. 1.1.2017

אתרי האינטרנט: המותר והאסור

מחקרים שבחנו את אתרי האינטרנט החרדים הצביעו כבר בראשית המאה ה-21 על המתח הקיים בין הקו השמרני של ההנהגה החרדית על זרמיה השונים, לבין תהליכים חברתיים המתרחשים בעולם החרדי, הבאים לביטוי באתרים.¹³ האתרים החרדים מתחלקים לכמה סוגים:

א. אתרים שייעודם הוא הפצת תכנים דתיים או דיווח על פעילותם של ארגונים חרדיים, כדוגמת אתרי חב"ד COL, שטורעם.נט, ו"הידברות".

ב. אתרים מסחריים-ייעודיים, כדוגמת "טלנופש", המתמחה בתיירות ונופש, למטייל החרדי המחפש טיולים ואטרקציות המותאמות לאופיו ולצרכיו. ללקוחות האתר מובטח כי אפשר לצפות בו ברשתות האינטרנט הכשרות והמסוננות, נתיב, רימון ואתרוג והוא נמצא בפיקוח רבני;¹⁴ וכן "ביזנעס", אתר החדשות החרדי שעוסק בנדל"ן, עיצוב, רכב, פיננסים ועוד.¹⁵

ג. אתרי חדשות המקפידים על המגבלות והסייגים הנהוגים בעיתונות החרדית המודפסת, כדוגמת אתר JDN, "חדשות היהדות החרדית", המגדיר עצמו כ"אלטרנטיבה כשרה למהדרין לגולש החרדי", תוך הקפדה על תכנים חדשניים נקיים מכל רבב של לשון הרע, רכילות וכדומה על פי הוראות הרבנים המכוונים.¹⁶

ד. אתרי חדשות של תחנות הרדיו החרדיות "רדיו קול ברמה" ו"רדיו קול חי".

ה. אתרי חדשות ותוכן המאמצים בדרך כלל בעיצובם ובסגנונם את אתרי החדשות כלליים.

¹³ לדוגמה: אורלי צרפתי, ודוהן בלייס, "בין 'מובלעת תרבותית' ל'מובלעת דיגיטלית' החברה החרדית והמדיה הדיגיטלית", קשר 32, 2002, עמ' 47-55. וכן: Karine Barzilai-Nahon & Gad Barzilai. Cultured technology: "The Internet and religious fundamentalism".

The Information Society, 2005, 21(1), 25-40.

¹⁴ טלחופש - אתר האינטרנט לנופש החרדי. www.telechofesh.co.il

¹⁵ אתר ביזנעס <http://bizzness.net>

¹⁶ JDN - אודות האתר. www.jdn.co.il/home/about

מחקר של חברת הפרסום MAXDIGITAL, המתמחה בציבור החרדי, העלה כי בשנת 2015 החרדים גלשו בעיקר לאתרי חדשות ותוכן חרדיים. בין האתרים הפופולריים ביותר בציבור החרדי באותה שנה נמצא "כיכר השבת" במקום הראשון, עם 2,987,432 ביקורים בחודש, "בחדרי חרדים" במקום השני, עם 1,694,988 ביקורים בחודש. ברשימה נכללים גם האתר COL של תנועת חב"ד, "חרדים 10", קוקר, JDN, שטורעם. נט, גם הוא של חב"ד, "לדעת", "קול זמן" ואתרי תחנות הרדיו החרדיות "קול ברמה", ו"קול חי" וכן "שטיבל", שחדל אחר כך לפעול.

נתוני הכניסות לאתרים ממחישים עד כמה הגלישה בנייד נפוצה בקרב החרדים: 27% מהגולשים לאתר "כיכר השבת" עשו זאת באמצעות הנייד, וכך גם 36% הכניסות ל"בחדרי חרדים" היו מהנייד. לאתר "שטורעם.נט" 44% מהכניסות נעשו באמצעות הנייד, וכן 48% מהכניסות לאתר "שטיבל". הגלישה החרדית מתאפיינת בתכליתיות ובמיקוד, הגולשים החרדים נכנסים היישר לאתרי התוכן והחדשות שהם מכירים. המחקר של MAXDIGITAL מראה כי רובם המכריע נכנסים לאתר המועדף עליהם ישירות. מעט מחפשים אותו תחילה במנועי החיפוש, ושיעור קטן של חרדים מגיעים אליו דרך קישורים באתרים אחרים או דרך הרשתות החברתיות.¹⁷

בדומה לשלבים מוקדמים של התפתחות התקשורת החרדית - בתחום היומונים והשבועונים - גם באתרי האינטרנט החרדיים ניכר תהליך של אימוץ מאפיינים מהתקשורת החילונית. האימוץ נעשה באופן חלקי ומבוקר, בהתאם למגבלות המקובלות בעולם החרדי.

אימוץ המאפיינים ניכר בעיצוב האתרים, שחזותם דומה במקרים רבים לאתרי חדשות חילוניים; בבחירת הנושאים לסיקור תוך שימת דגש לא רק על החשוב אלא גם על המעניין; בשימוש נרחב במרכיבים ויזואליים, כולל קטעי וידיאו; בהכללת מדורים בעלי אופי של "רכילות רכה", המתמקדת בסיפורים אישיים או בדיווח על פעילויות טריוויאליות כהשתתפות באירועים שונים, מסיבות, נסיעות לחו"ל וכו'; בשימוש בדפוסי עבודה, בעיקר בתחום הצילום, המאפיינים צילום עיתונות בכלל וצילומי רכילות בפרט, ובכלל זה צילומי פפרצי של אישים ללא קבלת הסכמה לצילום מראש.

ההגבלות הנובעות מכך שהאתרים הם אמצעי תקשורת הפועלים בתוך המגזר החרדי, מעסיקים עיתונאים חרדים וקהל היעד שלהם הוא חרדי, שונות מאתר לאתר. באופן כללי נעשה מאמץ להימנע מהוצאת לשון הרע, בהסתמך על כללי שמירת הלשון של רבי ישראל מאיר הכהן, "החפץ חיים".¹⁸ השמירה על כללים אחרים, המקובלים במרבית ערוצי התקשורת החרדיים האחרים, שונה מאתר לאתר.

בחינה של הסיקור החדשותי של מספר סוגיות שעמדו על סדר היום במגזר החרדי ב-2016 מציגה את מאפייני הסיקור החדשותי באתרי החדשות החרדים המרכזיים:

גיוס חרדים לצה"ל. נוכח ההתנגדות הנמשכת במסד הרבני והפוליטי במגזר החרדי לגיוס חרדים לצה"ל, בולטת נכונותם של אתרי אינטרנט חרדים מרכזיים, בראשם

¹⁷ מדד אתרי האינטרנט החרדיים, אפריל 2015. <http://max-digital.co.il/wp-content/uploads/2015/05/Max-Similar-April2015.pdf>. מאתרים שונים נמסר על גידול ניכר במספרי הכניסות במהלך 2016.

¹⁸ ספר חפץ חיים – שמירת הלשון, ירושלים: אגודת נוצרי הלשון להחדרת התודעה לשמירת הלשון ומצוות שבין אדם לחברו, תשע"ו.

"כיכר השבת", להעניק לצה"ל פלטפורמה לשכנוע צעירים חרדים להתגייס. האתר אמנם מדווח באופן שוטף על מאבק הממסד החרדי, על חלקיו השונים, נגד הגיוס, אך גם מפרסם מודעות הקוראות לגיוס חרדים לצבא, וכן ידיעות וכתבות, שבהן גם תוכן שיווקי (פרסומת סמויה) הממומן על ידי משרד הביטחון. "כיכר השבת" פרסם מאמר של אריאלה פיישר, אם לארבעה ילדים, פעילה חברתית וחברת "נבחרות" – נשים חרדיות לייצוג שוויון וקול, שבו הוצג הגיוס לצנחנים כביטוי אמתי לרצונם של החרדים להשתלב בחברה הישראלית. "משהו השתנה פה בשנים האחרונות, לא רק בתחום המדיה והטכנולוגיה. גם בתחום החברתי חל שינוי במודעות בצורך להיות חלק מהחברה לתת ולקבל. פלוגת הצנחנים החרדית היא רק חלק מתהליך השינוי שהציבור החרדי חווה". היא מתחה ביקורת גלויה על התנגדות הממסד החרדי לגיוס, עמדה אשר "גורמת למגזר החרדי לאבד בוודאות בחורים טובים שיכלו להוות שליחים טובים ונציגים נאמנים, להגיע למקומות שבעבר לחרדים לא היה יד ולמנף את הכוח שלנו במדינה".¹⁹

כתבים באתרים חרדיים הוזמנו למפגשים עם קצינים בצה"ל העוסקים בגיוס חרדים, ופרסמו בנושאים אלה ידיעות וכתבות, שחלקן נועדו להעביר מסרים שיסייעו לשכנע חרדים להתגייס. כחלק מהמאמץ להקמת פלוגה חרדית בחטיבת הצנחנים, צוטט קצין בכיר ב"חרדים 10" שהבטיח בין היתר כי החיילים החרדים יקבלו מתחם פלוגתי נפרד, ליווי רוחני וכן סגל שעבר הכנה מיוחדת להכרת הציבור החרדי.²⁰ ב"כיכר השבת" פורסם ריאיון עם שני מפקדי כיתות חרדים, אשר ידריכו את ראשוני המתגייסים לפלוגת ח"צ – חרדים צנחנים.²¹ ב"חדרי חרדים" פורסמה בעמוד השער כתבה שכותרתה "לראשונה: מסגרת צבאית חרדית בצנחנים!" ובה פרטים על הגיוס ל"אחת מחטיבות החי"ר הטובות ביותר בעולם". בפתח הטקסט לא צוין שם הכתב, אלא רק כי זו "כתבה אינפורמטיבית" – הגדרה הנהוגה באתר לכתבות של תוכן שיווקי, הממומן על ידי גופים וחברות.²² במקביל פורסמו גם ידיעות מפרי עטם של כתבי האתר, שחלקן נשאו כותרות שכללו ביטויים אופייניים ללשון הצבאית, כדוגמת "עבור להקשב: 100 חרדים התגייסו היום לצה"ל".²³

המאבק נגד תקיפות מיניות. העיסוק בנושא זה היה במשך עשרות שנים בבחינת טאבו בתקשורת החרדית. אמצעי התקשורת החרדיים נהגו על פי שני עקרונות הרווחים זה עשרות שנים בעיתוני המגזר: האחד, אין לתת פומבי לביקורת על דרך החיים החרדית ועל כן יש להימנע מדיווחים על עברות שביצעו חרדים. השני, אין לדווח על נושאים הנוגעים בצנעת הפרט, בעיקר בכל הקשור למין. כך, לדוגמה, במהלך חקירתו של משה קצב, העמדתו לדין והרשעתו, נמנעו עיתוני המגזר בדרך כלל מלציין כי הסיבה לכך שהנשיא לשעבר הורשע ונשלח לכלא היא מעשה אונס. על פי כללי המגזר דווח רק כי מדובר ב"עברות חמורות".²⁴

¹⁹ אריאלה פיישר, חרדים מהצנחנים החרדים, כיכר השבת, 21.9.2016. www.kikar.co.il/210736.html

²⁰ שרי רוט, "צה"ל: ילא נקים בסיס קצונה עם הפרדה במיוחד לחרדים", חרדים 10, 29.11.2016. www.ch10.co.il/

www.kikar.co.il/216864. 18.12.2016. כיכר השבת, "לראשונה: שני מפקדי כיתות חרדים בצנחנים", www.kikar.co.il/216864

²¹ משה פריגן, "לראשונה: מסגרת צבאית חרדית בצנחנים!" (כתבה אינפורמטיבית), בחדרי חרדים, www.kikar.co.il/216864

²² "לראשונה: מסגרת צבאית חרדית בצנחנים!" (כתבה אינפורמטיבית), בחדרי חרדים, <https://goo.gl/FbJYQn>

²³ אלי שלזינגר, "עבור להקשב: 100 חרדים התגייסו היום לצה"ל", בחברי חרדים, 24.6.2016. <https://goo.gl/HI9ZJZ>

²⁴ יאיר אטינגר, "התקשורת החרדית והנשיא: בין צנזורה מוחלטת לידיעות מעורפלות", הארץ, 27.1.2007.

אתרי האינטרנט החרדים היו הראשונים בתקשורת החרדית שהחלו לשבור את חומת השתיקה בנושאים אלה. התהליך החל לפני שנים אחדות, כאשר אתר "כיכר השבת" פרסם ב-2012 סדרת כתבות על פדופילים הפוגעים בילדים בשכונות חרדיות וכן מאמרים כדוגמת "מי משתיק מקרי תקיפה והתעללות בציבור החרדי",²⁵ ב-2016 התרחב והעמיק הטיפול העיתונאי בסוגיה רגישה זו באתרי האינטרנט החרדים המרכזיים. בהם גם ב"חדרי חרדים", ונחשפו פרטיהם של חרדים שנעצרו בחשדות בתקיפות של קטינים. בעקבות הרשעתו של הרב אליעזר ברלנד בשני מקרים של מעשים מגונים בנשים, דבקו האתרים במונח "מעשים חמורים", לתיאור המעשים שבהם הודה, אך לא נמנעו מביקורת מפורשת על מעשיו של הרב. הכותרת באתר "חרדים 10" הייתה "אוי לבושה: הרב אליעזר ברלנד הודה והורשע בשני מעשים חמורים".²⁶ מונח נוסף שהשתמשו בו באתרים החרדים כתחליף ל"מעשה מגונה" הוא ראשי התיבות מע"מ. כך, לדוגמה, דווח ב"בחדרי חרדים" על "הגשת התלונה על עברות מע"מ בקטיין".²⁷

התאבדותה של אסתי וינשטיין ז"ל. וינשטיין, בת 50, שמה קץ לחייה ביוני 2016. בעלה ושש מתוך שבע בנותיה ניתקו את היחסים עמה שנים אחדות קודם לכן, לאחר שהיא החליטה לעזוב את חסידות גור ולחזור בשאלה. במכתב התאבדות שהותירה, הזכירה את מצבה הנפשי הקשה.²⁸ בצוואתה ביקשה כי ספרה, שבו היא מגוללת את מסכת חייה של בת דמותה דסי, ההתעללות שספגה ומשטר הצניעות הנהוג בחסידות גור, יופץ ברבים. הספר פורסם אכן לאחר מכן במהדורה דיגיטלית, ונוכח העניין הרב שעורר הופיע גם במהדורה מודפסת בהוצאת כינרת זמורה ביתן.²⁹

רוב אמצעי התקשורת החרדים נמנעו מכל פרסום על הפרשה. אולם חלק מאתרי החדשות החרדים, בראשם "כיכר השבת" ו"חרדים 10" סיקרו את הנושא במדורי החדשות, ואף נתנו ביטוי לביקורת על היחס לאישה בעיקר בחסידות גור שם נהוגות התקונעים (התקנות) המחמירות המונהגות בחסידות, בין היתר בכל הקשור ליחסי אישות.

לצד הדיווחים החדשותיים פורסם באתר "כיכר השבת" מאמר ביקורת שכתבה אריאלה פישר, שהוזכרה לעיל. "לא מדובר עוד בתקנות ייחודיות של גור, ולא רק באסתי וינשטיין. אלא באותם תקנים ונורמות חברתיות שהשתלטו על המגזר, בכפייה, כשרבים מהם משפילים ומדכאים את היקר לנו מכל – את הזהות העצמית האישית", כתבה פישר.³⁰ מנגד פורסמה גם ביקורת על דרך הסיקור התקשורתית של הפרשה, כדוגמת מאמרו של עו"ד דב הברטל, שבו האשים את הדרך שבה התאבדותה של וינשטיין, "הפכה למה שמכונה טלה-נובלה. סוג של סיפור אקזוטי, שהמדינה אהבה

www.haaretz.co.il/misc/1.1381122

²⁵ בת-שבע ברטמן, "מי משתיק מקרי תקיפה והתעללות בציבור החרדי", 6.9.2012. <https://goo.gl/7gVZzd>

²⁶ חיים טוויל, "אוי לבושה: הרב אליעזר ברלנד הודה והורשע בשני מעשים חמורים", חרדים 10, 17.11.16.

www.ch10.co.il/news/325117/#.WOz4WliGOUk

²⁷ אלי שלינגר, עדות קשה מבת לאדם שנחף לכת 'החבורה הקדושה', בחדרי חרדים, 28.8.2016. <https://goo.gl/PE5X71>

²⁸ אריאלה שטרנבך ויהודה שוחט, "אחרי ההתאבדות: חשש מפרסום תכתובות של החוזרת בשאלה", Ynet, 17.3.17.

www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4936536,00.html

²⁹ גילי איזיקוביץ, "ספרה של אסתי וינשטיין יצא לאור השבוע", הארץ, 23.7.2016.

www.haaretz.co.il/gallery/literature/premium-1.3015972

³⁰ אריאלה פישר, "רגע לפני הרעלה", כיכר השבת, 30.6.2016. www.kikar.co.il/202837.html

לדבר עליו. מבחינתה של התקשורת, בעיקר החילונית, אך לא רק זו, היה כאן מוטיב של סרט טרגי".³¹

פרסומים, דוגמת מאמרה של פישר, מצביעים על כך שאתרים מסוימים, ובראשם "כיכר השבת", משמשים במה למסרים להעצמת נשים אשר הציבור החרדי לא נחשף להם באמצעי התקשורת המסורתיים במגזר. "כיכר השבת" סיקר גם את רשימת הנשים החרדיות "ובזכותן" שהתמודדה בבחירות לכנסת ב-2015 אך לא עברה את אחוז החסימה. במדור "לובי נשי" ב"בחדרי חרדים" מתפרסם תת מדור בשם "העצמה נשית".³²

עם זאת, מרבית האתרים החרדים מגלים קו שמרני יותר ואינם קוראים תגר באופן ישיר על הגישות המסורתיות של המגזר. בניגוד ל"כיכר השבת" ול"חרדים 10" נמנע "בחדרי חרדים" מסיקור פרשת וינשטיין ועורך האתר, מני גרא שוורץ הסביר זאת במאמר מערכת. "פרשייה כאובה מסעירה את ישראל בימים האחרונים. הרקע של כוכבת הפרשה החרדית, מאפשר למציצנות הטבועה באדם באופן טבעי לחפור בסיפור אישי, כואב וטראגי. אבל לא אצלנו ב'בחדרי חרדים'", נכתב במאמר. "שמירה על כללי ההלכה ופרשה שמתחילה וגמרת בחיי אישה, משפחתה וילדיה, על קשייהם ומצוקותיהם, כשכל היבטי הפרשה מסתכמים בחייהם הפרטיים, אין לה מקום בפרהסיה ציבורית [...] ב'חדרי חרדים' – לפני הכול, חרדים".³³ עמדה עקרונית זו גם סייעה ל"בחדרי חרדים" למצב את עצמו באמצעי תקשורת חרדי תוך ביקורת על מתחרהו העיקרי, "כיכר השבת", המוגדר לעתים בפי מבקריו כ"לא חרדי" בשל הקו המערכתי שלו בנושאים שונים, פרסום תצלומי נשים ועוד.

תצלומי נשים, ברנז'ה, ותצלומי פפוצי

בניגוד לכללים החמורים המקובלים בתקשורת החרדית, שעל פיהם אין לפרסם תצלומי נשים, נוהג "כיכר השבת" לפרסם בקביעות תצלומים כאלה, תוך הקפדה על לבוש צנוע, בהקשרים חדשותיים.³⁴ במסגרת מדורי הנשים, כדוגמת "מאמע" וכן בפרסומות.³⁵ בין היתר פורסמו באתר גם תצלומים של הדוגמנית בר רפאלי.³⁶ כך נוהג גם אתר "חרדים 10", המשלב תצלומים של נשים, בהן פוליטיקאיות חילוניות.³⁷

מנגד, אתר "בחדרי חרדים" דבק בגישה המסורתית בעולם החרדי ונמנע מפרסום תצלומים או איורים של נשים בכל מדורי העיתון, למעט במדור "לובי נשי", שבכניסה אליו נכתב במפורש "התכנים בערוץ לובי נשי הם לנשים", ונדרשת לחיצה על כפתור אישור.³⁸ בעת הצגת ממשלת נתניהו בבית הנשיא במאי 2015 טושטשו דמויות שלוש

³¹ דב הברטל, הטרנדיות בשרות התקשורת, כיכר השבת, 3.7.2016. www.kikar.co.il/202971.html

³² "העצמה נשית", אתר בחדרי חרדים. <http://www.bhol.co.il/sublobbywomen.aspx?id=2&sid=307#>

³³ "בלי וינשטיין: כי לפני הכול, חרדים", מאמר מערכת. בחדרי חרדים, 28.6.2016. <https://goo.gl/gZaNAV>

³⁴ לדוגמה: שרון מנדל, "שרת הספורט מירי רגב סימסה לרב – ישראל זכתה במדליה", כיכר השבת, 9.8.2016.

www.kikar.co.il/206555.html

³⁵ "הסקר הגדול: מי הנשים שעשו לנו את השנה? בחרו והשפיעו", Mame, כיכר השבת, 27.9.2016.

<http://mame.kikar.co.il/102458.html>

³⁶ בר רפאלי, כיכר השבת. <https://goo.gl/5mlSBX>

³⁷ יוסף גרינבוים, "הח"כית נגד רבה של בני ברק: להסיר את השלטים מדירי הנשים", חרדים 10, 21.3.2016.

³⁸ לובי נשי - דף כניסה, אתר בחדרי חרדים. www.bhol.co.il/Lobby.aspx?id=2

השרות הנכללות בממשלה.³⁹ כך נעשה גם ב-2016, למשל טשטוש פניה של סוהרת בתצלום באתר.⁴⁰ בתשובה לשאלה מדוע אין באתר צילומי נשים השיב הבעלים של האתר, איש הפרסום מאיר גל: "אנחנו אתר חרדי. אין הבדל בין עיתון לאתר. חרדי זה חרדי. במדיה חרדית אין תמונות נשים. לא ביקשנו הוקרה הכרה או הכשר ממישהו בגלל זה. זו השקפת העולם שלנו וזה טבעי בעיני למרות שאתרים אחרים בוחרים אחרת".⁴¹

מרבית האתרים החרדים כוללים מדורים שבהם מתפרסמים סיפורים אישיים על דמויות בציבור החרדי. בניגוד לתקשורת החרדית המסורתית, שבה מתמקד הסיקור בדרך כלל ברבנים, בפוליטיקאים ובנדבנים, באתרי האינטרנט החרדים נחשפים "ידוענים מגזריים" מסוג חדש, בהם אנשי תקשורת חרדים, אמנים חרדים וכן עסקנים ומקורבים לפוליטיקאים.

כך לדוגמה המדור השבועי "לייבלה" באתר "בחדרי חדרים", כלל באוקטובר 2016 דיווחים ותצלומים על "הזמר עומר אדם משתתף בשיעור תורה, מנכ"ל 'קול ברמה' חושף את האינטרסים של התחנה, שרוליק פרוש מפגין כישורי גנינה, יצחק פינדרוס מנשנש יינות לחג ומתוודח השלום האשכנזי מצטייד בהערינג. וגם: פינת מ"מים משעשעת".⁴² בפתח מדור הברנז'ה באתר "כיכר השבת" מופיעה מסגרת ובה מוצג המדור: "ברנז'ה ורכילות הן כמעט מילים גסות בציבור החרדי, אך כאן תוכלו למצוא הכול על ברנז'ה חרדית: פוליטיקאים, מוזיקאים, עסקנים, ועיתונאים חרדים. בקיצור – נפגשים בכיכר".⁴³ באתר החרדי "לדעת" פורסם בשנים האחרונות מדור בשם "קישקע – כל מה שהתבשל השבוע". שמו שונה לאחרונה ל"ברנז'ה".⁴⁴

כמה מהמדורים הללו גם מאמצים את דפוס הסיקור הוויזואלי של מדורי רכילות בעיתונות החילונית, המתמקדים בתצלומי פפרצי, מעדשותיהם של צלמים הנצמדים לדמויות מוכרות כדי ללכוד אותם במצבים בלתי מבווימים, ללא תיאום מראש. האובייקטים של צילומים מעין אלה הם אמנים חרדים (לדוגמה: כוכב הזמר החסידי מוטי שטיינמץ נצפה עם רעייתו מעשן נרגילה בקיוסק בצפת⁴⁵), ידוענים חילוניים במקומות קדושים וכן רבנים (לדוגמה: "ברחוב רבי עקיבא בבני ברק, צפה לייבלה השבוע בגאון רבי מאיר מאוזו, ראש ישיבת 'כסא רחמים', בדרכו למרפאת השיניים של בוחניק".⁴⁶)

מאמצייהם של רבנים חרדים בכירים לצמצם את השימוש ברשת בציבור החרדי עלו עד עתה בתוהו. לדברי שרי רוט, עיתונאית ומבעלי אתר "חרדים 10" "הרבנים מאז ומעולם התנגדו לאינטרנט, גם לאינטרנט החרדי. למען האמת, הרבנים מתנגדים והתנגדו גם

³⁹ אבי שיף, "התמונה המסורתית: שרי הממשלה בבית הנשיא", בחדרי חדרים, 19.5.2015. <https://goo.gl/ikg1ln>
⁴⁰ אלכסנדר כץ. "בחדרי חרדים! עשה זאת שוב: האתר טשטש אישה שהופיעה בצילום אילוסטרייה", 23.5.2016. www.ice.co.il/media/news/article/429235

⁴¹ יוני קלאר, "מאיר גל: כיכר השבת צריכים להפסיק עם תמונות נשים", אתר פיצ'פסק, 25.2.2016.

<https://goo.gl/hMHiPA>

⁴² "לייבלה", בחדרי חדרים, 1.10.2016. <https://goo.gl/O2V71Y>

⁴³ "ברנז'ה", כיכר השבת, 13.10.2016. <https://goo.gl/BgJQ7J>

⁴⁴ "ברנז'ה", אתר לדעת, www.ladaat.info/branja.aspx

⁴⁵ שמואל הלוי, "מעשן ואוכל: כוכב הזמר החסידי ורעייתו יצאו לקנות נרגילה • פפראצ'י", אתר פיצ'פסק, 12.2.2016.

<https://goo.gl/zgUjqJ>

⁴⁶ לייבלה, בחדרי חדרים, 3.12.2016. <https://goo.gl/LOKL5X>

לשבועונים. בעבר נעשה ניסיון לחרם על אתרי האינטרנט, המציאות הוכיחה שהשיטה לא הוכיחה את עצמה ומי שלא נשמע לרבנים המשיך לגלוש. כל מה שאפשר לעשות הוא לצמצם את הנזק במציאת פתרונות למסלולים מפוקחים, מבוקרים ומסוננים, אבל ברור שלא ניתן למגר לחלוטין את התופעה.⁴⁷ גם יכולתה של ההנהגה החרדית המסורתית להשפיע על תוכני התקשורת החדשה היא מוגבלת. עם זאת, בידיה כלים להפעלת לחץ על כלל אמצעי התקשורת החרדיים, כולל אתרי האינטרנט, בין היתר על ידי השליטה בתקציבי פרסום של משרדי ממשלה, גופים וארגונים נוספים. על פי עדותה של רוט, הלחץ באמצעות תקציבי פרסום נפוץ מאוד בתקשורת החרדית.⁴⁸

בדומה לאמצעי תקשורת חילוניים רבים גם בתקשורת החרדית גדל בהדרגה נתח "התוכן השיווקי" – ידיעות וכתבות שאינן דיווח עיתונאי מסורתי אלא פרסומת סמויה לחברות ולארגונים שונים, ורואים אור תמורת תשלום. תופעת התוכן השיווקי חדרה למגזר הדתי כבר לפני יותר מעשר שנים, והתרחבה מאז מאוד, בהיקף רחב יותר מאשר לעיתונות הכללית בישראל. בין היתר משום, שהקורא החרדי רוחש בדרך כלל אמון לתכנים המתפרסמים בעיתונים, ומתקשה להבחין בין החומר המערכתי לפרסומות.⁴⁹ בין דרכי הזיהוי של תוכן שיווקי במגזר החרדי – ציון "תוכן שיווקי"⁵⁰ "כתבה אינפורמטיבית"⁵¹ או אזכור שם של חברה או ארגון בשורת שם הכותב.⁵²

אנשי תקשורת חרדים בטוויטר

בניגוד לשימוש המוגבל של חרדים ברשתות חברתיות הייתה בשנים האחרונות הרשת החברתית טוויטר לזירת שיח חשובה לעיתונאים ולאנשי תקשורת חרדים, בדומה לעמיתיהם החילוניים. נוכחותם הבולטת של אנשי תקשורת חרדים ברשת זו מעניקה להם תהודה לא רק בקרב עמיתיהם למגזר אלא גם מבטיחה קשר שוטף ושיח מתמיד עם מעצבי דעת קהל חילונים.

לדברי אשת התקשורת החרדית שלהבת חסדיאל "שפת הטוויטר מתאימה מאוד לתרבות החרדית, המקדשת מילים והבעה בכתב, עשירה באמרות כנף ומשופעת בשנינויות. לחרדים יש נטייה להתבטא על כל דבר, וזה המקום. ולא פחות חשוב: זה גם כלי מצוין לחיבור בין מגזרים, דעות ואוכלוסיות. אחלה קירוב לבבות והכרת הזולת ובעיקר השונה". לדברי יועץ תקשורת ודובר ש"ס לשעבר, איציק סודרי, שגם הוא משתתף פעיל בטוויטר, "זו דרך נעימה וטובה להסביר פנים על הדת והיהדות. אין ספק שאני וחבריי מנצלים את זה לשם כך". לדבריו במהלך הבחירות לכנסת ב-2015, שהיו רוויות יצרים ופוליטיקה חרדית בין אשכנזים לספרדים, סייע הטוויטר בניהול קמפיין ויראלי יעיל ומוצלח.⁵³

⁴⁷ דרור פויר, "תשכחו מהפסקווילים: השיח החרדי חי ובעט בטוויטר", גלובס, 27.5.2016, www.globes.co.il/news/docview.aspx?did=1001127213

⁴⁸ "העיתונות מציינת, ממושמעת, מיישרת קו", העין השביעית, 3.4.17, www.the7eye.org.il/240355

⁴⁹ נתי טוקר, "התוכן השיווקי הגיע למגזר הדתי" מרכז העניינים, 18.6.2007, <https://goo.gl/ASuS8>

⁵⁰ "תוכן שיווקי, כל הכתבות", אתר JDN חדשות היהדות החרדית, www.jdn.co.il/author/1515/page/2

⁵¹ בחזרי חרדים, <https://goo.gl/P7hfNB>

⁵² לדוגמה: כיכר השבת בשיתוף תאגיד המיחזור אליה, "פעילות החופש הגדול הייחודית לילדי המגזר החרדי", כיכר

השבת, 18.7.2016, www.kikar.co.il/204281.html

⁵³ דרור פויר, "תשכחו מהפסקווילים: השיח החרדי חי ובעט בטוויטר", גלובס, 27.5.2016, www.globes.co.il/news/docview.aspx?did=1001127213

האתר החרדי פיצ'יפס, המשווק עצמו כ"אתר הברנז'ה והרכילות הדתית הגדול בעולם", דרג ב-2016 את "עשרת הציצנים החרדים" הבולטים. ברשימה נכללים, לצד סודרי וחסיאל, גם יועץ התקשורת ירח טוקר, כתב "כיכר השבת" ישראל כהן, שמעון ברייטקופף, פרשן פוליטי וסגן עורך השבועון "משפחה", מני גרא שוורץ, העורך הראשי של אתר "בחדרי חרדים", עקיבא וייס, לשעבר כתב פוליטי ב"בחדרי חרדים" שהצטרף לתאגיד השידור הציבורי 'כאן', בני רבינוביץ, כתב "יתד נאמן", יוסי חיים, תסריטאי וקריקטוריסט, יהודה דרעי, בנו של אריה דרעי, מזכיר ישיבה.⁵⁴ גם אריה דרעי עצמו מפעיל חשבון טוויטר מ-2012, וכך גם ארגונים חרדיים בולטים, בהם "קופת העיר", קופת הצדקה הגדולה במגזר שבראשה עומדים רבנים בולטים כרב חיים קנייבסקי, משתמשים בטוויטר.

גידול בשימוש ב"סמארטפונים מוגנים"

בשנת 2016 נמשך הגידול בשימוש בסמארטפונים במגזר החרדי, והתרחב מגוון "התכניות המוגנות" בסלולר העומדות לרשות חרדים. על פי סקר שנערך עבור איגוד האינטרנט הישראלי – 21% מהחרדים מחזיקים בטלפון חכם.⁵⁵ השילוב בין הטכנולוגיה החדשה לחוקים ולכללים הנהוגים בציבור החרדי, על גווניו השונים, עורר גם בשנה זו עימותים ומחלוקות בין רבנים על רקע תחרות מסחרית עזה בין חברות ומבצעי שיווק נרחבים.

ה"טלפון הכשר", המיועד לשיחות קול בלבד, מופעל מאז 2005 על ידי חברות הסלולר באישור "ועדת הרבנים לענייני תקשורת", ומוקצים לו מספרים ייחודיים, המכונים "הקומות הכשרות".⁵⁶ על פי הערכה שפורסמה באתר "כיכר השבת" מספר הטלפונים הכשרים הנמצאים בשימוש במגזר החרדי מגיע לכ-400,000.⁵⁷

עם התפתחות הסמארטפונים, והצורך והעניין של חרדים ביישומים הסלולריים השונים לצורכי עסקים, לימוד, ניווט ושירותים נוספים, החלו רבים במגזר ברכישת טלפונים חכמים ללא היתר רבני. במקרים רבים דווח על חרדים המחזיקים שני טלפונים סלולריים – האחד "כשר" המשמש לתקשורת עם בני הקהילה, והאחר סמארטפון שהשימוש בו נעשה רק במקומות סגורים וללא חשיפה לחרדים אחרים.

בראשית 2016 התקיימו מגעים בניסיון למתן היתר של "ועדת הרבנים לענייני תקשורת" להפצה מוסכמת במגזר החרדי של מה שכונה באופן לא רשמי "טלפון כשר דור 2.0". המדובר היה במתן "הכשר" לסמארטפון הכולל כמה אפליקציות בפיקוח רבני, ואפשר ניצול הטכנולוגיה של הטלפון החכם למי שאינם מסתפקים בטלפון סלולרי "כשר" שיש בו רק אפשרות דיבור, ללא שליחת מסרים או גלישה באינטרנט. אולם למרות פניות של גורמים מסחריים וגם גורמים במגזר החרדי, לא נענו חברי "ועדת הרבנים לענייני תקשורת" להכריז על סמארטפון כשר.⁵⁸

⁵⁴ יוני קלאר, עשור לטוויטר: 10 הציצנים החרדים ששווה לעקוב אחריהם, פיצ'יפס, 21.3.2016. <https://goo.gl/Gkvf4y>

⁵⁵ "סקר של איגוד האינטרנט הישראלי: 49% מהציבור החרדי משתמש באינטרנט, ל-21% יש טלפון חכם." אתר איגוד האינטרנט הישראלי, 11.1.2017. www.isoc.org.il/sts-data/21630

⁵⁶ "הקומות הכשרות", אתר משרד התקשורת. www.moc.gov.il/sip_storage/FILES/8/2708.pdf

⁵⁷ "למעלה מ-100,000 סמארטפונים לא מסוננים במגזר החרדי", כיכר השבת, 30.3.2016.

www.kikar.co.il/196194.html

⁵⁸ משה ויסברג, "בדקה ה-90: נחסם פיצול שוק הסלולר הכשר ותחרות ועדות רבנים", בחדרי חרדים, 20.2.2016.

גם בהעדר אישור של הוועדה השיקה חברת "רמי לוי תקשורת" (בשיתוף עם חברת אפיק-סלולר, המתמחה בתקשורת במגזר החרדי) כבר בספטמבר 2013 את מה ששווק כ"טלפון החכם הכשר הראשון בישראל". היה זה סמארטפון Nexus 4 של חברת LG שמערכת ההפעלה שלו לא כללה דפדפן אינטרנט, ולא הייתה בו גישה לחנות האפליקציות של גוגל, אלא לחנות אפליקציות עצמאית שהציעה 1,000 אפליקציות, תוך התחייבות לפיקוח שיבטיח "שמירה קפדנית על תוכן ואיכות".⁵⁹

מאז הואצה חדירת הסמארטפונים למגזר החרדי למרות קמפיינים פומביים של רבנים שונים נגד השימוש באינטרנט ובטלפון הסלולרי. דגמים שונים שהופצו במגזר זכו להגדרות כ"תואם כשר" ו"תומך כשר". גוף רבני בשם "בית דין צדק לטכנולוגיה כהלכה" אישר שימוש בסלולר "מוגן ובפיקוח" לחרדים. על פי הערכה שפורסמה במרץ 2016 היו במגזר החרדי כ-70 עד 80 אלף סמארטפונים, בעוד אחרים העריכו כי מדובר ב-110 עד 130 אלף. במקביל מעריכים כי 25 עד 30 אלף חרדים החזיקו בסמארטפון עם הכשר או פיקוח כדוגמת "הדרין", "נתיב" ואחרים.⁶⁰

ביולי פרסם "ועד רבני קרלין סטולין בארה"ק לענייני טכנולוגיה" תעודת כשרות "בפיקוח" על מגוון מכשירי סלולר של "סמסונג" במסלולים של "עסקן" העומדים תחת פיקוחם. על פי הודעה שפורסמה באתר "כיכר השבת" ציינו רבני קרלין סטולין כי "לאחר שבדקנו את המכשירים והחסימה שבהם, נמצא כי המכשירים הנ"ל חסומים היטב לכל תוכן שאין רוח חכמים נוחה ממנו והם פועלים אך ורק בסמכותנו ועל פי הנהלים שנקבעו". הנהלים מאפשרים, על פי ההודעה, שימושים ב"אפליקציות שימושיות ומסחריות שעברו את כל הבדיקות המחמירות ביותר". המותג "עסקן", כך פורסם, מאפשר למי שנוקד לסמארטפון לצורך עסקיו ובאישור רבותיו להחזיק "סמארטפון איכותי, כשר ומסונן במסלולים מפוקחים למהדרין".⁶¹

קידום המכירות של "עסקן" באתר "כיכר השבת" נעשה במסגרת תוכן שיווקי בדמות ידיעות וכתבות. באחת מהן צוין, לדוגמה, כי למרות ההנחה שמרבית המשתמשים ב"עסקן" יהיו מנהלים ועסקנים, מתברר שגם נשים רוכשות את המכשירים. "להערכתנו כיוון שהאישה החרדית הממוצעת, גם מי שאינה אשת עסקים או ניהול, משתמשת בשגרה בפתרונות שהטלפונים החכמים מציעים יותר מאשר אברך מן השורה", נכתב בפרסום, "הרי שמטבע הדברים ברגע שיש עבורה אופציה כשרה ומבוקרת ובאיכות המשתמש הנוחה של סמסונג, הרי ש"עסקן" הוא פתרון מושלם גם עבורה".⁶²

על פי הפרסומים המערכת פותחה בשיתוף פעולה בין "סמסונג" וחברת "עסקן" טכנולוגיות כשרות" במטרה לאפשר לחלק מהמגזר החרדי להשתמש בסמארטפונים חדישים תוך שמירה על המגבלות הקיימות בעולם החרדי. מדובר במעטפת ייעודית המשולבת במערכת האנדרואיד. המערכת משווקת בשני מסלולים בסיסיים: מסלול

<https://goo.gl/jnTLIC>

⁵⁹ יקי אדמקר, סמארטפון בהכשר הרבנים, וואלה, 17.9.2013. <http://judaism.walla.co.il/item/2679023>

⁶⁰ "למעלה מ-100,000 סמארטפונים לא מסווגים במגזר החרדי", כיכר השבת, 30.3.2016.

www.kikar.co.il/196194.html

⁶¹ "ועד רבני קרלין סטולין העניק כשרות לסמארטפונים של "עסקן", כיכר השבת, 28.7.2016. www.kikar.co.il/205417.html

⁶² "מדוע הנשים החרדיות מעדיפות טלפון כשר של "עסקן", כיכר השבת, 7.6.2016. www.kikar.co.il/200963.html

מלא עם גישה מלאה ליישומים, ומסלול "עסקן לחומרא" המאפשרת שימוש מוגבל בלבד.⁶³

ב"עסקן" אין דפדפן אינטרנט, והכניסה לרשת האינטרנט מתאפשרת רק דרך חנות האפליקציות "עסקן Store". בחנות מוצעות לגולש מאות אפליקציות "שעברו את האישור הרוחני המתאים" הניתנות להורדה בחנות החברה, שמתחייבת לבצע באופן שוטף בדיקה של כל האפליקציות כדי לוודא שאינן מציגות תכנים שאינם הולמים. "במידה ואנו מזהים אפליקציה שמציגה תוכן בלתי ראוי, אנו דואגים לבצע חסימה של אותו תוכן תוך שמירה על תקינות העבודה באפליקציה".⁶⁴

בקהילות חסידיות הוקמו מנגנונים קהילתיים לפיקוח על השימוש בסמארטפונים. חסיד המעוניין להשתמש במכשיר חכם, נדרש לפנות לוועדה של רבנים, ולהסביר את הצורך שלו במכשיר, כגון לעסקים או לניהול מוסדות. אם ההיתר ניתן – עליו לעמוד בשורת הגבלות. לדוגמה בחסידות גור השמרנית במיוחד, התכתבות בוואטסאפ מותרת רק עם אנשי הקשר וללא אפשרות העברת תמונות או סרטונים, ואפשר להצטרף רק לקבוצת וואטסאפ אחת או שתיים. בכנס רב משתתפים הובהר כי גם מי שקיבל היתר מיוחד נדרש שלא להוציא את הסמארטפון בבית הכנסת ובריכוזים החרדיים, ולא ליצור קשר באמצעות וואטסאפ עם חרדים.⁶⁵

מודעה ל"טלפון מסוגן" של חברת "עסקן" בהכשר ועד רבני חסידות קארלין סטאלין

במקביל נמשכו הדיונים והמחלוקות בציבור החרדי סביב ההיתרים שניתנו לתכניות שונות בסלולר. בספטמבר הסכימו רבני בית הדין בני ברק וראשי חברת "נתיב", על הסרת הכשרות של בית הדין בראשות הגר"י סילמן משירות "נתיב" בסלולר. במקביל, ייתכן הכשר למסלול "נתיב פלוס" שיהיה בכשרות מהדרין. על פי הדיווח על ההסכם נקבע כי במסלול החדש תיחסם האפשרות להעברת סרטונים וכן תוגבל השתתפות בקבוצות וואטסאפ לשלוש עד ארבע קבוצות בלבד. ההסכם הושג לאחר שרבני בית

⁶³ גיא לוי, סמסונג מציגה: סמארטפון פרימיום לחרדים, Ynet, 1.6.2016.

www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4810567,00.html

⁶⁴ אתר "עסקן" <https://askan.co.il>

⁶⁵ בן שאול, "וואצאפ – רק עם חילוניי", ערוץ 7, 9.5.2016. www.inn.co.il/News/News.aspx/321662

הדין הודיעו כי אינם יכולים לתת הכשר למסלול הרגיל שהופעל ב"נתיב" נוכח "מכשלות פגעי הטכנולוגיה" והזהירו כי יורו לתלמידיהם לעבור לחברה חלופית שתקבל על עצמה כללים מחמירים.⁶⁶

במרץ 2016 פורסמו ב"רדיו קול חי" ממצאי סקר אינטרנטי, שנערך ביוזמת קבוצה של חרדים עובדים ובהם איש האינטרנט מתי הורוביץ, שבו השתתפו 300 נסקרים, אשר 89% מהם הגדירו עצמם חרדים. 62% השיבו שיש ברשותם סמארטפון. הסקר נועד להזים את הטענות כי שימוש בסמארטפון משקף אבדן ערכים ומעיד על התנתקות מהקהילה החרדית. לדברי הורביץ הוכיח הסקר כי החרדים שמחזיקים בסמארטפון יודעים הלכות שבת, לומדים תורה, אינם תומכים ביאיר לפיד או בגיוס בני ישיבות. "הנדרש מאתנו הוא למצוא פתרונות ממשיים, כגון סינון טוב וחינוך כיצד להשתמש בטכנולוגיה, כמו שמחנכים איך להשתמש באש", אמר הורביץ. "אבל ישנם אנשים שבמקום לבנות פתרונות, מתחילים להאשים את האנשים ולהעליל עליהם עלילות – שכל מי שיש לו סמארטפון הוא 'קרוב לחילוני', 'לא יודע תורה' ו'רק רוצה לברוח לחוף עם בירה'".⁶⁷

רבנים ו"שומרים" נגד הסמארטפון

המאבק נגד השימוש בטלפון הסלולרי במגזר הדתי נמשך בכמה חזיתות. לצד דברי רבנים וכרזות חוצות גדולות, חלק ניכר מהמערכה מופנה לילדים, בין היתר כדי שאלה יזהירו את הוריהם מפני הסכנות החמורות הטמונות בסמארטפונים. בספר הקומיקס לילדים של הסופר החרדי קובי לוי, "דג חי או דג נט", העוסק ב"רוצח הסלולרי" מופיע בין היתר איור שבו נראה נער חרדי על סף התייבשות במדבר תחת שמש קופחת. הוא מגלה לפתע מכשיר טלפון על החול, שבאמצעותו יוכל להזעיק את כוחות ההצלה. אלא שמבט מהיר מבהיר לו כי מדובר במכשיר שאינו כשר. "אוי זה אייפון – ייהרג ואל יעבור!", ממלמל הנער ובוחר שלא ללחוץ על מקשי הטלפון להזעקת עזרה. למות. באיור הבא מוצגת מצבה, ועליה הכתובת "יקירנו הקדוש ז"ל מת על קידוש ה"י".⁶⁸

ב-2016 חולקו לילדים חרדים קלפי משחק, שכללו מסרים חריפים נגד השימוש בטלפונים סלולריים. על פי דיווחים באתרים חרדיים הודפסו כשמונה מיליון כרטיסים, המכונים "שומרים", הכוללים מאות איורים, קטעי דרשות נגד המכשירים ותיאורים של הנזקים שנגרמו למכורים לסלולר.⁶⁹ מקור הקלפים בקהילה חרדית קיצונית באירופה, והם עוררו ביקורת רבה בקרב רבנים חרדים, בעיקר משום שהעבירו מסרים בוטים מאוד, כולל הסתת ילדים נגד הוריהם המחזיקים בסמארטפון.

⁶⁶ ישראל כהן, "הרבנים הכריעו: הכשרות תוסר מהשירות של 'נתיב'", כיכר השבת, 5.9.2016. www.kikar.co.il/209043.html

⁶⁷ ארי וידר, כמה אחוזים מהגולשים החרדים מזלזלים ברבנים?!, אתר רדיו קול חי, 7.3.2016. www.93fm.co.il/radio/288648

⁶⁸ אליעזר היין, "קריקטורה חרדית לילדים – טוב למות – העיקר שלא להשתמש בסמארטפון", Ynet, 27.4.2016. www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4796668,00.html

⁶⁹ משה ויסברג, "חשיפה: מי הדפיס 8 מיליון כרטיסי משחק נגד מכשירי אייפון", בחדרי חרדים, 27.11.2016. <https://goo.gl/8WdPII>